

Uvod u rodolektologiju

1. Dvoje različitih

Povodom umirovljenja profesorice Robin Lakoff održana je 4. svibnja 2012. svečana konferencija na kojoj je George Lakoff istaknuo da je Robin razmišljala „pragmatički“ još na preddiplomskome studiju latinskoga jezika, dakle u vrijeme kada uopće nije postojao termin za takvo promišljanje jezika (Ide 2012). Osim toga dvoje autora priručnika o pragmatici – Stephen Levinson i Georgia Green – bili su studenti Robin Lakoff, što najbolje potvrđuje da je upravo ona utrla put toj lingvističkoj disciplini. Lakoff je inaugurirala još jednu disciplinu koja se uvjetno može nazvati i pokretom i kojoj je u njezinu pristupu pragmatika metodološki okvir. Riječ je o feminističkoj kritici jezika koja je u svojem daljnjem razvoju bila nazivana i feminističkom lingvistikom, i rodnom lingvistikom, i studijima jezika i roda. Naime 1973. Lakoff je objavila članak „Jezik i ženino mjesto“ kojim je u mnogobrojnih lingvista, filologa, sociologa, psihologa i glotodidaktičara pobudila zanimanje za muške i ženske jezične prakse, odnosno za istraživanje odnosa između jezika, spola i roda. U većini radova uvrštenih u ovu knjigu evocira se uloga Robin Lakoff i u razvoju istraživanja jezičnoga oblikovanja roda i u oblikovanju pojedinačnih znanstvenih biografija. Penelope Eckert i Sally McConnell-Ginet (v. peto poglavlje ove knjige) ističu da je Lakoff otvorila

novu područje istraživanja hipotezom da rodne razlike u uporabi engleskoga jezika među bijelcima srednje klase u Americi sudjeluju u održavanju muške dominacije. Slijedila je dugu tradiciju u opisivanju „ženskoga jezika“ kao drukčijega od standarda koji su postavili muškarci.

Godine 1975. Lakoff je prošireni članak objavila kao knjigu istoga naslova koju Mary Bucholtz (2004: 3) u uvodu drugomu izdanju proglašava „revolucionarnom“ jer ne samo da je njome „inaugurirala istraživanja jezika i roda nego ih je i anticipirala“. Suočavanje s problemima u rodnim jezičnim praksama na koje je Lakoff upozorila u svojem radu potaknulo je niz konkretnih jezičnih promjena materijaliziranih i u žanru vodiča za neseksističku uporabu jezika i u uvođenju rodno neutralnoga jezika u mnoga polja javnoga diskursa.

Stoga i ova knjiga započinje tim tekstom Robin Lakoff jer je „standard u feminističkoj lingvistici već više od trideset godina“ (v. Bucholtz, dvanaesto poglavlje ove knjige). Možda i posve nesvjesna lavine koju će njezin tekst pokrenuti, Lakoff je (v. prvo poglavlje ove knjige) ovako objasnila njegovu svrhu:

Ovaj je rad stoga pokušaj da se iz jezične uporabe izluče dijagnostički dokazi za jednu vrstu nejednakosti koja navodno postoji u našem društvu: nejednakost uloga muškaraca i žena. Pokušat ću otkriti što nam jezik može reći o prirodi i djelokrugu bilo kojega oblika nejednakosti, a na kraju se zapitati može li se što učiniti iz perspektive jezika: može li se društvena nejednakost ispraviti mijenjanjem jezičnih nejednakosti? Otkrit ćemo, rekla bih, da se žene suočavaju s jezičnom diskriminacijom na dva načina: pri učenju kako da se koriste jezikom i u načinu na koji ih opći jezik tretira. Na oba se načina, kao što ćemo vidjeti, žene protjeruju na podređene funkcije: na funkcije seksualnoga objekta ili sluškinje, pa s obzirom na to određene leksičke jedinice znače jedno kad se primijene na muškarca, a nešto drugo kad se primijene na žene; ta se razlika ne može predvidjeti ako ne upućuje na različite uloge koje žene i muškarci imaju u društvu.

Lakoff ističe da su žene jezično diskriminirane na dva načina: prvo, podučava ih se kako moraju rabiti jezik, što je samo dio općega podučavanja o tome kako se postaje damom, i drugo, obespravljuje ih se načinom na koji se tretiraju u jeziku (usp. Pišković 2014: 145–147). Oba načina jezične diskriminacije rezultiraju discipliniranjem ženskoga govora i susprezanjem autentičnoga ženskog verbalnog ponašanja te otpravljanjem ženâ u pokorničke pozicije: one mogu biti ili seksualni objekti ili sluškinje. Žene govore drukčije nego muškarci jer se njihov govor podvrgava strogoj društvenoj higijeni, dok se muški govor drži primjerenim u svojem autentičnom obliku. Stoga način na koji žene govore istodobno odražava i proizvodi njihov podređeni položaj u društvu. Razlike između ženskoga i muškoga jezika Lakoff ilustrira na leksičkoj, sintaktičkoj i prozodijskoj razini ne zaboravljajući ni u jednoj trenutku da konstruiranjem tih razlika „upravlja društveni kontekst – društveni položaji govornika i sugovornika te dojam koji jedan na drugoga ostavljaju“ (v. prvo poglavlje ove knjige). Tako primjerice ističe da u ženskome vokabularu postoji mnogo više riječi za boje nego u muškome vokabularu (npr. *lila*, *boja fuksije*) i zaključuje da je tomu tako zato što muškarci smatraju kako je precizno razlikovanje boja u stvarnome svijetu trivijalno i nevažno kao i mnoge druge teme važne ženama (npr. kultura i umjetnost). Ženski jezik obiluje modalnim izrazima i intenzifikatorima (*stvarno*, *jako*, *užasno*, *zaista*) te gramatičkim i leksičkim ublaživačima (*mislim*, *čini mi se*, *rekla bih*), što ga čini nesigurnim i nemoćnim te ga diskvalificira s položaja moći i autoriteta. Muškarci smiju psovati, urlati i biti bijesni u javnosti; žene se smiju žaliti, prigovarati i cendراتi, ali ne smiju izgubiti živce jer to ne priliči jednoj dami.

Zato se ženama ne dopušta ništa vulgarnije od eufemiziranih psovki (*jesenti miša, u klinac, idi k jarcu*), što ponovno potvrđuje da moraju učiti kako govori prava dama. Točnije, sve žene moraju govoriti jednako i tako izbrisati svoju individualnost. Nadalje neki pridjevi kojima se izriče odobravanje ili divljenje neutralni su, pa ih smiju rabiti i muškarci i žene (*odličan, ugodan, dobar*), dok su drugi dopušteni samo ženama (*presladak, dražestan, božanstven, ljubak*) i muškarci ih moraju izbjegavati kako ne bi doveli u pitanje svoju muškost. No to ne znači da su potonji pridjevi neutralni u ženskome jeziku; žene ih mogu rabiti i doslovno i ironično, a muškarci isključivo ironično, kao potvrdu ženske trivijalnosti i pretjerane afektivnosti. Na sintaktičkoj razini razliku između muškoga i ženskoga jezika Lakoff potvrđuje dopunskim pitanjima (engl. *tag-questions*) koja se dodaju izjavnim rečenicama ponajprije radi ljubaznosti i pristojnosti ili radi izbjegavanja asertivnosti (*Trebalo bi završiti taj posao, zar ne?*, *Sviđa ti se dar, jelda?*, *Dobro smo se proveli, zar ne?*, *Donesiš mi knjigu, može?*). Lakoff drži da ih češće rabe žene i da takvom verbalnom obzirnošću ublažavaju svoje izjave ne usuđujući se nešto ustvrditi ili nekome nešto narediti.¹ Tomu valja dodati i neizravne zahtjeve (*Jao, doista sam žedna!*, *Baš bih željela pojesti juhu*), vrlo ugladene i složene formule za ublažavanje molbe (*ako ti nije teško, budete li imali vremena, kad god ti bude odgovaralo*), mnogobrojne isprike (*oprostite što Vas gnjavim, žao mi je što Vas opterećujem, nemoj se ljutiti*) i svojevrсна oklijevanja pri izricanju kakve tvrdnje (*čini se da, izgleda da*). U vezi s dopunskim pitanjima valja istaknuti i činjenicu da se zbog njihova uvrštavanja nakraj rečenice mijenja rečenična intonacija, pa se i na toj razini ženski govor razlikuje od muškoga. Osim toga žene češće iskorištavaju rečenični naglasak za isticanje pojedinih riječi ili sintagmi u iskazu, i to najčešće intenzifikatora, koji su rijetki u muškome govoru (*To je tako grozno*).

Svi dosad spomenuti primjeri ilustriraju samo jedan način jezičnoga diskriminiranja žena koji spominje Lakoff: način na koji žene rabe jezik generira mnogobrojne predrasude o njima. No valja imati na umu da te predrasude izvire iz istoga onog društva koje regulira žensko verbalno ponašanje i kažnjava žene ako ne poštuju damske regule. Dakle kako god žene govore – u skladu s društvenim jezičnim bontonom ili u opreci prema njemu – njihov će govor biti korigiran, što znači da se uvijek drži manjkavim. Pritom je verbalni odgoj žena samo jedan od načina udovoljavanja društvenim predodžbama o prihvatljivome ženskom ponašanju.

1 Mnogi su lingvisti kritizirali tvrdnju Robin Lakoff da žene rabe više dopunskih pitanja nego muškarci. Među prvima su na tu njezinu tezu reagirale Dubois i Crouch (1975) koje su osluškivale govor sudionika na znanstvenoj konferenciji i zaključile da dopunska pitanja češće rabe manje moćni govornici bez obzira na to kojega su spola. Zaključke o irelevantnosti spola govornika pri uporabi dopunskih pitanja iznose i Brouwer, Gerritsen i De Haan (1979), O'Barr i Atkins (1980), Holmes (1984), Cameron i Coates (1989), Coates (1989), Schlee (2009) i drugi.

Žene mogu biti obespravljene i ponižene i jezikom samim. Ista leksička jedinica može upućivati i na muškarca i na ženu, a pritom ih različito označavati (*professional* ‘profesionalac; profesionalka, prostitutka’), što se može argumentirati jedino različitim društvenim ulogama muškarca i žene. Lakoff upozorava na mnogobrojne asimetrije među imenicama koje označavaju muškarce i žene i koje odražavaju društvenu rodnu nejednakost, utišavanje žena u društvu i mnogo agresivnije zadiranje u bračni, ljubavni, seksualni i, uopće, privatni život žena nego muškaraca. Čak i kad postoje parne imenice za muškarca i ženu (npr. *lady* ‘dama’ – *gentleman* ‘gospodin’, *master* ‘gospodar, učitelj, vlasnik, majstor, stručnjak’ – *mistress* ‘gospodarica, učiteljica, vlasnica; ljubavnica’, *spinster* ‘usidjelica’ – *bachelor* ‘neženja’, *widow* ‘udovica’ – *widower* ‘udovac’), imenice ženskoga roda počesto nose deprecijativnu i/ili seksualnu konotaciju, a imenice muškoga roda neutralne su ili čak pozitivno intonirane. Na tu leksičku rodnu asimetriju Lakoff nadovezuje i izostanak paralelizma između titule *Mr* ‘gospodin, gđin’ s jedne strane i titula *Mrs* ‘gospođa, gđa’ i *Miss* ‘gospođica, gđica’ s druge strane. Titula kojom se obraćamo ženi mora odati informaciju o tome je li udana ili je slobodna jer „mišljenje koje se stvara o osobnosti i društvenome položaju žene uvelike ovisi o njezinu bračnome statusu“ (v. Lakoff, prvo poglavlje ove knjige). Iako je već u veljači 1972. američki Government Printing Office odobrio uporabu neutralne titule *Ms* u Vladinim dokumentima, Lakoff drži da jezične promjene neće donijeti ravnopravnost sve „dok se ne promijeni status žene u društvu koji će joj zajamčiti da svoj identitet temelji na vlastitim postignućima“ (*idem*).

Dok se društvo ne promijeni tako da razlika između udanih i neudanih žena postane nevažna za njihov društveni položaj kao što je nevažna razlika između oženjenih i neoženjenih muškaraca, taj pokušaj najvjerojatnije ne može uspjeti. [...] pokušaj da se uklone *Mrs* i *Miss* osuđen [je] na propast ako ga ne prati promjena društvenoga stava prema onome što te titule opisuju.

Mary Bucholtz drži da istraživački rad Robin Lakoff prožima liberalni feminizam kojemu „cilj nije promjena strukture društva, nego pružanje jednakih mogućnosti ženama u postojećim društvenim strukturama“ (v. dvanaesto poglavlje ove knjige). Liberalnost Robin Lakoff i njezinu razumnost u opisu rodne neravnopravnosti odražene u jeziku najbolje ilustrira oštroumno razlučivanje lingvistički argumentiranih seksističkih jezičnih praksi od uzrujanoga nelingvističkog insistiranja na nerazumnim jezičnim promjenama. Zato ističe koliku opasnost ozbiljnim lingvističkim istraživanjima jezika i roda donose „smiješni“ zahtjevi za određenim prepravljajima leksičkih jedinica koje tobože ponižavaju žene (v. prvo poglavlje ove knjige).

Mnogi su oblici nejednakosti utemeljeni na nerazumijevanju i s pravom izazivaju podsmijeh, no taj se podsmijeh potom prenosi na druga područja koja uopće nisu smiješna, ali su povezana s onima koja se s pravom ismijavaju.

Tako se naprimjer u posljednje vrijeme ozbiljno govori o tome da žene nisu mnogo utjecale na zbivanja u svijetu zbog riječi *his-tory* ‘povijest’ (doslovno ‘njegova-priča’). Drže da bi se problem riješio kad bi se riječ promijenila u *her-story* ‘njezina-priča’. [...] Nedavno sam čak pročitala prijedlog da se *hurricanes* (‘uragani’; *hur* > *her*, oblik zamjenice *she* ‘ona’) preimenuju u *himicanes* (*him*, oblik zamjenice *he* ‘on’) jer se postojeća imenica loše odražava na žene. Nastave li se takve stvari toliko često pojavljivati u tisku i u popularnim medijima, muškarce će biti sve teže uvjeriti da su žene uistinu razumna bića.

Upravo zato što je rad Robin Lakoff pionirski na polju istraživanja jezika i roda, naveliko su ga kritizirali i feministi i antifeministi. Mnoge su autorice (Dale Spender, Deborah Cameron, Janet Holmes, Penelope Eckert, Sally McConnell-Ginet) isprva vrlo ostrašćeno upozoravale na manjkavosti njezina rada, osporavale mu znanstvenost ili ga proglašavale više seksističkim od samih jezičnih seksizama o kojima se u njemu piše. Spočitavanje Robin Lakoff da prenaplašava spolne razlike u jeziku, pretpostavlja muški jezik ženskomu jeziku i perpetuirati takve spolne nejednakosti u znanstvenome diskursu možda najbolje ilustrira citat iz rada Dale Spender (v. drugo poglavlje ove knjige):

Lakoff primjerice prihvaća da je muški jezik nadmoćan i pretpostavlja da je riječ o obilježju njihova jezičnoga izražavanja, a ne njihova spola. Osim toga žene uspoređuje s muškim standardom. Muški jezik shvaća kao normu o koju omjerava žene, a jedna je posljedica toga da se svaka razlika žene u odnosu prema muškarcu klasificira kao njezina „devijacija“.

Čitamo li tekst „Jezik i ženino mjesto“ svjesno tražeći potvrde za favoriziranje muškoga i derogiranje ženskoga jezika, i to 2018. godine i s osjetljivošću čitatelja iz 2018. godine, istraživačka će nam žudnja ostati neutažena. Teško je reći što je pokrenulo pogrešna čitanja teksta Robin Lakoff i što je motiviralo nastojanja da se diskvalificiraju njezine očite liberalnofeminističke težnje. No Mary Bucholtz (v. dvanaesto poglavlje ove knjige) jasno ustvrđuje da su takva čitanja potpuno promašena:

Neki su se kritičari posebno okomili na – kako ističu – davanje prednosti muškim lingvističkim normama i omalovažavanje ženske jezične prakse. Međutim Lakoff ne promiče ideologiju koja na razini cijele kulture omalovažava žene i način na koji govore, nego ju jednostavno opisuje. Njezin je rad standard u feminističkoj lingvistici već više od trideset godina zahvaljujući uvjerljivoj karakterizaciji „ženskoga jezika“ kao skupa ideološki zasićenih jezičnih praksi s pomoću kojih se ženama ograničava sudjelovanje u muškim domenama.

Velike zamjerke upućene su i metodama istraživanja Robin Lakoff koje su proglašene „introspektivnima, nesustavnima, nekontroliranim i neovjerenim“ (Dubois i Crouch 1975). Lakoff i sama ističe da su zaključci u njezinu

radu proizišli iz njezina vlastitoga iskustva i da nisu rezultat opsežnih anketa, ispitivanja mnogobrojnih informanata ili snimanja nasumičnih razgovora: „Tvrđnje temeljim uglavnom na introspektivnim podacima: analizirala sam svoj govor i govor svojih poznanica i poznanika i u analizi se služila intuicijom“ (v. Lakoff, prvo poglavlje ove knjige). Svjesna mogućih prigovora drugih humanističkih znanstvenika njezinim metodama, spremno sravnjuje njihove ili uobičajene znanstvene metode s vlastitom vjerodostojnošću: „Ako želimo dobar uzorak podataka za analizu, morat ćemo ih umjetno izvući iz nekoga; rekla bih da sam podjednako dobar umjetni izvor kao i bilo tko drugi“ (*idem*). Upravo zato što svoje ideje nije ovjeravala tablično oblikovanim podacima, postocima, autoritativnim statistikama i grafičkim prikazima, cijelo je istraživačko polje jezika i roda sljedećih četrdeset godina živjelo od testiranja njezinih ideja u najrazličitijim kontekstima. Dovoljno je bilo fiksirati se na jednu njezinu intuitivno oblikovanu tezu, naljutiti se na njezinu smjelost da je iznese bez upućivanja na mjerodavne izvore i konkretne podatke te potom tražiti idealne zajednice prakse u kojima će se izabrati reprezentativni uzorci ispitanika, snimati njihov spontani govor, transkribirati i analizirati snimljeni zapisi i naposljetku slavodobitno iznijeti podaci kojima se opovrgava polazna teza Robin Lakoff. Takvo iscrpljivanje njezina teksta traje do danas, što neprijeporno potvrđuje njegovu revolucionarnost i važnost.

Tek su početkom novoga tisućljeća, kad je cijela disciplina koju je Lakoff pokrenula već prošla nekoliko razvojnih faza, iznjedrila nepregledan broj radova i monografija, dobila svoje police u knjižnicama i svoje mjesto u sveučilišnim studijskim programima, mnogi kritičari njezina rada pročitali tekst „Jezik i ženino mjesto“ s puno više razumijevanja i uvažavanja društvenoga i političkoga konteksta u kojemu je nastao.² Zasiurno je tomu doprinijela i citiranost teksta te mnogobrojni pokušaji da se odgovori na pitanja koja je Lakoff izravno ili neizravno postavila u svojem tekstu. Neka je od tih pitanja apostrofirala Mary Bucholtz (2004: 3):

2 Sally McConnell-Ginet (2004: 136) prisjeća se da je bila bijesna 1973. kad je pročitala tekst „Jezik i ženino mjesto“. Njoj se tada činilo kako Lakoff tvrdi da su žene slabe, nesigurne i neprecizne, da nemaju volje ni snage zauzeti stav, da su pune poštovanja prema muškarcima i da im je govorna djelatnost svedena na izgovaranje smiješnih eufemizama (*idem*). Nakon izlaska knjige *Language and Woman's Place* (1975) McConnell-Ginet čak je objavila esej u kojemu se zgražala nad autoričnim obezvređivanjem ženskih jezičnih i nejezičnih kapaciteta (McConnell-Ginet 1975). Ističe da još uvijek ima tu knjigu kojoj je na marginama nebrojeno puta napisala „gluposti“ i „da, ali...“ (McConnell-Ginet 2004: 136). O svemu tome McConnell-Ginet piše u tekstu objavljenom u „Komentarima“ drugoga izdanja iste te knjige R. Lakoff, i to tridesetak godina nakon što ju je razbjesnio njezin rad. S tolikim stažem u istraživanju rodnolingvističkih tema McConnell-Ginet uviđa monumentalnost rada R. Lakoff i njegovu važnost za proučavanje „jezika u društvenome životu“ (*idem*: 141).

Koje su jezične prakse i ideologije povezane sa ženskim govorom? Kako se rodne ideologije manifestiraju u načinu na koji se govori o ženama? Koja je uloga rodno utemeljene nejednakosti u moći u spomenutim sociolingvističkim procesima? Koju ulogu u tome imaju kulturne institucije, socijalizacija u nuklearnoj obitelji, uvođenje u heteroseksualnost, medijski prikazi i ostale velike društvene strukture? Kako lingvistički utemeljeni kulturni sustavi poput uljudnosti reproduciraju neravnopravne rodne odnose?

Osim toga Lakoff je oblikovala konkretne analitičke alate za opis društvenih praksi, govornih činova, govornih žanrova i njihovih registara važnih za proučavanje rodni jezičnih praksi. Autori većine tekstova uvrštenih u ovu knjigu istaknuli su važnost njezina rada u „Komentarima“ drugoga izdanja knjige *Language and Woman's Place* (2004). Janet Holmes (2004) drži da je Lakoff odigrala golemu ulogu u razvoju teorije uljudnosti ističući povezanost te komunikacijske strategije s moći. Osim toga Holmes je proširila istraživanje Robin Lakoff o negativnim konotacijama riječi *lady* 'dama'. Iako ih je Lakoff oprimjerala konstruiranim rečenicama i intuitivno zaključivala kako se njima proizvodi ponižavajući govor o ženama, Holmes je istražila mnogobrojne korpuse i potvrdila da je riječ *lady* u engleskome jeziku s vremenom doista postala leksičko sredstvo trivijaliziranja i patroniziranja žena. I Deborah Tannen (2004) ističe važnost rada Robin Lakoff u izgradnji teorije uljudnosti koja kod nje izrasta iz teza o kulturnim varijacijama, čime doprinosi razumijevanju roda kao kulturne varijable i elementa izgradnje pojedinčeva kulturnoga identiteta. Penelope Eckert (2004) pak pronalazi ishodište opisa ženskoga jezika Robin Lakoff u stereotipu „dobre žene“ kojim društvo usmjera oblikovanje rodnoga identiteta djevojčica blokirajući u tome razvoju svaku samovolju. Na taj je način Lakoff dotakla i problem simboličkoga kapitala roda čijim resursima muškarci slobodno raspolažu i na temelju njih zauzimaju prestižne društvene pozicije, a ženama se upravo na temelju roda nameću mnogobrojna ograničenja koja im onemogućuju pristup moći. Zato se moraju služiti različitim jezičnim strategijama da bi konstruirale autoritativne identitete. Kira Hall (2004) napominje da koncept „ženskoga jezika“ Robin Lakoff nije ograničen samo na žene, što su pogrešno tvrdili mnogi kritičari njezina rada. Naime Lakoff je naglašavala da „ženskim jezikom“ govore i oni muškarci kojima izmiče položaj moći ili ga se oni svjesno odriču (npr. hipici, gejevi i sveučilišni nastavnici), čime se otkriva da se ženski jezik ne zasniva na rodu, nego proizlazi iz nedostatka moći. Rečenica kojom započinje tekst „Jezik i ženino mjesto“ – „Jezik se koristi nama koliko se i mi koristimo njime“ – deviza je Rustyju Barrettu (2004) za tvrdnju da društvene norme imaju središnju ulogu u oblikovanju teorije jezika i roda Robin Lakoff jer je isticala utjecaj društvenih ograničenja i prinuda na jezične promjene. Time je anticipirala ulogu društvenih norma u reakciji na termin *queer* u istraživanjima jezika i spolnosti, odnosno na odbijanje toga termina kao oznake identiteta.

Dvije se ključne teze provlače kroz rad Robin Lakoff: prvo, da muškarci i žene govore drugačije i drugo, da je to posljedica muške dominacije uopće (usp. Eckert i McConnell-Ginet 2006: 1–2). Obje teze Mary Bucholtz (v. dvanaesto poglavlje ove knjige) drži svojstvenima onomu području feminističke misli koje naziva *feminizmima razlike*; u njima se „polazi od rodne različitosti, a znanstveni je interes usredotočen na položaj žena u strukturama roda“. Na tim su tezama zasnovana dva pristupa istraživanjima jezika i roda u prvoj fazi razvoja feminističke lingvistike: u *dominacijskome pristupu* tvrdi se da su rodne razlike u jeziku posljedica muške dominacije nad ženama i općega nastojanja da žene budu podređene muškarcima, dok se u *razlikovnome pristupu* razlike između muškoga i ženskoga jezika tumače različitim načinima socijalizacije djevojčica i dječaka. Prva cjelina ove knjige zato nosi naslov „Dominacija i razlika“ jer obuhvaća tekstove kojima su ta dva pristupa uspostavljena kao metodološka polazišta istraživanja jezika i roda u drugoj polovici 1970-ih i tijekom 1980-ih.

Kanonsko djelo dominacijskoga pristupa propitivanju ženskoga položaja u jeziku knjiga je *Man Made Language* (1980) australske feministkinje Dale Spender. Njezinu feminističku orijentaciju Mary Bucholtz kategorizira kao *radikalni feminizam* na koji većina ljudi pomisli kad se „spomene riječ ‚feminizam‘“ (v. dvanaesto poglavlje ove knjige). Bucholtz drži da je atribut *radikalni* „vjerojatno glavni razlog zašto se mnogi ljudi ne poistovjećuju s feminizmom“, a da tomu doprinose i „zlobni desničarski komentatori“ koji se „nabacuju etiketom ‚radikalna feministkinja‘“.

Međutim načela i ciljevi radikalnoga feminizma znatno su drukčiji od onih koji mu se pripisuju u vrlo iskrivljenim javnim prikazima. Radikalni feminizam nije radikaln zbog svojih ciljeva, nego zbog temeljnih načela; „radikalno“ ovdje ne znači „ekstremno“, nego „iskonsko“. Prema načelima radikalnoga feminizma temeljni je uzrok društvene nejednakosti rodna nejednakost koja je ukorijenjena u sustavnome i strukturnome podčinjavanju žena koje provode muškarci ili se nameće patrijarhatom. (*idem*)

Radikalni feminizam Dale Spender i njezin dominacijski pristup proučavanju odnosa jezika i spola u ovoj je knjizi ilustriran prvim poglavljem njezine knjige, „Vjerovati ili ne vjerovati... istraživanjima jezika i spola“ (v. drugo poglavlje ove knjige). U njemu Spender razlaže tezu o tome kako jezikom dominira muško *semantičko pravilo* prema kojemu stvaranje značenja „u našem društvu ovisi o podjeli svijeta na pozitivno-maskulini i negativno-feminini“. Takvo semantičko pravilo podrazumijeva da leksička značenja definiraju muškarci jer kao dominantan spol imaju moć da definiraju stvarnost, pa zauzimaju većinu značenjskoga prostora u jeziku, što odražava opću mušku dominaciju nad ženama. Jezik je, tvrdi Spender, „ponajprije proizvod muških nastojanja“, zbog čega su „kroz povijest muškarci polagali veća ‚pra-

va' na jezik, a čine to i danas". Budući da su žene podređeni spol i da im je uskraćen pristup položajima moći, definirane su muškim jezikom, govore muškim jezikom i ne mogu proizvesti vlastiti jezik (usp. Black i Coward 1990: 101–102). Zato žene nastanjuju negativan značenjski prostor i neprestano ih se semantički omalovažava. Iako se Spender više puta obrecnula na rad Robin Lakoff, što je već istaknuto, za potvrđivanje muškoga semantičkog pravila često reciklira upravo njezine primjere. Analizira značenjsku asimetriju između leksičkih parnjaka *spinster* 'usidjelica' i *bachelor* 'neženja', *Baronet* 'baronet' i *Dame* 'dama', *governor* 'guverner' i *governess* 'guvernerka; guvernanta', *courtier* 'dvoranin' i *courtesan* 'dvoranka; kurtizana', *Sir* 'gospodin' i *Madam* 'gospođa; voditeljica bordela', *master* 'gospodin, vladar, stručnjak' i *mistress* 'gospodarića; ljubavnica'; upozorava na značenjske promjene nekih engleskih imenica čija se deprecijacija negativno odrazila samo na žene (npr. *biddy* 'kokoš, pile' > 'babetina', *tart* 'kolač' > 'uličarka, prostitutka', *slut* 'osoba, najčešće muškarac, zapuštene vanjštine' > 'drolja', *wench* 'dijete' > 'prostitutka'); osuđuje običaj da žena nakon udaje preuzima suprugovo prezime, kao i običaj da se titulama *Mr* 'gđin', *Miss* 'gđica' i *Mrs* 'gđa' otkriva samo ženin bračni status. Osim toga Spender oštro kritizira dotadašnja istraživanja jezika i spola predbacujući im nedopustivo preuzimanje pučkih vjerovanja o muškome i ženskome govoru i selektivno tumačenje prikupljenih podataka „u korist muškaraca“, zbog čega se znanstvenim radovima ovjeravaju stereotipi poput onih da žene govore više od muškaraca, da govore višim glasom od muškaraca, da razgovaraju o trivijalnim temama i da tračaju. Zato zaključuje da je znanost često „namještena“ i svaku lingvističku zauzetost traženjem dokaza za žensku (jezičnu) manjkavost proglašava seksističkom. „Istraživanja bi se trebala početi baviti razmjernom šutnjom više od polovice svjetskoga stanovništva“, naglašava Spender. Tek tada moći ćemo se „posvetiti utvrđivanju manjkavosti u društvenoj strukturi, a ne u pojedincima“.

Iako se i radu Robin Lakoff može atribuirati odrednica dominacijskoga pristupa, knjiga *Man Made Language* Dale Spender najradikalniji je primjer osude društvene i jezične rodne hijerarhije te insistiranja na tezi da su zbog muške dominacije žene jezikom negativno obilježene ili su iz njega isključene. Zato se jedino za njezin tekst u ovoj knjizi može reći da je u velikoj mjeri aktivistički jer Spender drži da feminizam mora biti praksa „stvaranja novih značenja“, značenja koja će ovaj put kodirati žene (usp. Black i Coward 1990: 117).

U tekstovima „Kulturni pristup muško-ženskomu nesporazumu“ Daniela N. Maltza i Ruth A. Borker (v. treće poglavlje ove knjige) i „Pusti te novine i razgovaraj sa mnom! Prisni i informativni govor“ Deборе Tannen (v. četvrto poglavlje ove knjige) primjenjuje se razlikovni pristup u istraživanju jezika i roda. Tekst Daniela N. Maltza i Ruth A. Borker drži se prvim tekstom u kojemu se razlike između muškoga i ženskoga verbalnog ponašanja tumače divergentnim

socijalizacijskim praksama i odvojenim kulturama u kojima američke djevojčice i dječaci usvajaju društvene norme ponašanja. Nadovezujući se na istraživački model i metodologiju koju je u proučavanju međurasne komunikacije primijenio John Gumperz (1977, 1978a, 1978b, 1980, 1982) i na istraživanja jezičnoga aspekta igre među afroameričkom djecom u Philadelphiji koja je provodila Marjoire Goodwin (1978, 1980), Maltz i Borker (v. treće poglavlje ove knjige) ističu da žene i muškarci u SAD-u potječu iz različitih sociolingvističkih supkultura u kojima su usvojili i razvili drukčije interakcijske obrasce.

Tvrdimo da muškarci i žene u Americi potječu iz različitih društveno-jezičnih supkultura, da su naučili drukčije djelovati riječima u razgovoru, pa kad pokušavaju zapodjenuti razgovor, dolazi do kulturnoga nesporazuma čak i ako obje strane nastoje da se jedna prema drugoj ophode kao prema ravnopravnu sugovorniku.

Istražujući dječji govor, dječju igru, stilove i obrasce prijateljstva te izmjenjivanje u razgovoru, autori zaključuju da se dječaci i djevojčice u SAD-u od svoje predškolske dobi orijentiraju na vršnjake istoga spola i da to traje do njihove petnaeste godine dokad već nauče i usvoje društveno očekivano jezično ponašanje. Oblikovanje rodno specifičnih jezičnih navika u predškolskoj i osnovnoškolskoj dobi pokazatelj je svojevrstne konsolidacije rodnih uloga u društvu koje se nastavlja u „igrati“ i u adolescentskoj i u odrasloj dobi. Dakle rodne razlike u jezičnome ponašanju ne razvijaju se u odrasloj dobi, nego su dotad već internalizirane; djeca ih ne uče od odraslih govornika, nego od svojih vršnjaka. Budući da muškarci i žene od najranije dobi usvajaju drukčija pravila o tome kako se može djelovati riječima, logično je da njihovu međusobnu komunikaciju opterećuju mnogobrojni nesporazumi. Zato bi u odrasloj dobi morali učiti kako se prevladavaju razlike između rodni komunikacijskih praksi i potirati rodne opreke koje su usvajali u dječjoj i adolescentskoj dobi. Pristalice razlikovnoga pristupa istraživanju roda i jezika često insistiraju na skupljanju dokaza o povezanosti onoga „što rade dječaci“ i „što rade djevojčice“ s onim „kako govore dječaci“ i „kako govore djevojčice“ te kako se naposljetku stvara dihotomija između muškoga i ženskoga verbalnog ponašanja, odnosno kako se oblikuju *rodolekti*.

Iako se uvriježilo mišljenje da je termin *rodolekt* (engl. *genderlect*) skovala Deborah Tannen u svojoj knjizi *You Just Don't Understand* (1990),³ istina je da se rabio već početkom 1970-ih, da ga spominju Maltz i Borker u svojem tekstu 1982. i da Tannen nikad nije prisvajala zasluge za njegovu inauguraciju u istraživanje jezika i roda. Cheris Kramer (1974: 2) u svojem je radu taj termin upotrijebila za rodne govorne stilove napominjući da ga je predložio Wayne B. Dickerson. On se pak skromno ograđuje od titule tvorca toga termina i na-

3 Knjigu je na hrvatski jezik preveo Nenad Patrun: Deborah Tannen, *Ti to baš ne razumiješ. Žene i muškarci u razgovoru*, Izvori, Zagreb, 1998.

pominje da ga je radio 1972. na kolegiju o sociolingvistici na Sveučilištu u Illinoisu koji je slušala i Cheri Kramer.⁴ Kako god bilo, termin je korektno tvoren i proziran je kad se prevede na hrvatski jezik, pa sam analogijom prema terminima *dijalekt* i *dijalektologija* odlučila da ću bavljenje rodnim identitetima u jeziku nazvati *rodolektologijom*. Pritom terminom *rodolekt* ne pokrивam samo binarne (muške i ženske) rodne jezične prakse, nego svu rodnu polifonost koja se jezikom može oblikovati i opisati.

Vratimo se Debori Tannen, njezinu tumačenju rodolekata i razlozima zbog kojih je treće poglavlje njezine uspješnice *You Just Don't Understand* (1990), „Pusti te novine i razgovaraj sa mnom!“ Prisni i informativni govor“, uvršteno u ovu knjigu. Knjiga Deborine Tannen nije znanstvena monografija; zbog nepretencioznog stila, insistiranja na anegdoticnosti i didaktičnosti te sveopće utilitarnosti tipičan je primjer knjige za samopomoć. Ako se Debori Tannen već ne mogu pripisati zasluge za tvorbu termina *genderlect*, svakako joj se mora priznati da je utemeljila žanr priručnika popularne lingvistike, hibridne discipline nastale prožimanjem popularne psihologije, lingvistike i savjetodavnih rubrika iz ženskih časopisa. Popularno i zavodljivo naglašavanje razlika između žena i muškaraca u toj je knjizi svedeno na tezu kako muškarci i žene govore različitim jezicima, pa se zato svađaju, a knjiga se nadaje kao popis dragocjenih savjeta s pomoću kojih se mogu riješiti (komunikacijske) poteškoće u heteroseksualnim romantičnim odnosima. Samopomoćnica Deborine Tannen provela je na listi nefikcijskih bestselera *New York Timesa* više od tri godine (osam mjeseci bila je na prvome mjestu). Tannen je u to doba stavila svoju akademsku karijeru na čekanje i krenula na promotivnu turneju gostujući u mnogobrojnim radijskim i televizijskim emisijama. Mnogi su joj čitatelji zahvaljivali na tome što im je spasila brak.⁵ U poglavlju uvršteno u ovu knjigu Tannen razrađuje ideju o *prisnome* i *informativnome* govoru, odnosno o različitim rodnim konverzacijskim stilovima ili rodolektima.

Posebno ističe da su žene u smislu komunikacijske kulture sklonije suradničkoj, ravnopravnoj interakciji i *prisnome razgovoru*, odnosno emotivnoj komunikaciji usmjerenoj na učvršćivanje povezanosti, dok muškarci prednost daju natjecateljskoj, hijerarhijskoj interakciji i *informativnome razgovoru*, odnosno

4 S profesorom Dickersonom razmijenila sam nekoliko mejlova pokušavajući ući u trag prvoj uporabi termina *genderlect*. Ostala bih pri tvrdnji da ga je upravo on prvi radio u sveučilišnoj nastavi, a da ga je Kramer (1974) prva zabilježila u znanstvenome radu. O tome usp. Berg i Gopinathan (2017: 35).

5 Knjiga Johna Graya *Men Are from Mars, Women Are from Venus* (1992) razrađuje iste teze i pripada istomu žanru, a koliko čitatelja žudi za takvom savjetodavnom literaturom potvrđuje podatak izdavača Harper Collinsa iz 1997. da je Grayeva knjiga najprodavanija nefikcijska knjiga u tvrdome uvezu svih vremena. Prevedena je na četrdesetak jezika, između ostalih i na hrvatski (*Muškarci su s Marsa, žene su s Venere*, Algoritam, Zagreb, 1996, preveo Damir Biličić; godine 2016. objavljeno je 11. izdanje).

činjeničnoj, izvještajnoj komunikaciji. (V. Bucholtz, dvanaesto poglavlje ove knjige)

Deboru Tannen zatekla je u akademskoj zajednici ista sudbina kao i njezino mentoricu Robin Lakoff: spočitavalo joj se da joj je rad metodološki manjkav (Davis 1996), da podriva sva feministička nastojanja oko vidljivosti žena u jeziku (Freed 1992) jer svojim dijaloškim primjerima i savjetima koje dijeli ženama reproducira društvenu rodnu hijerarhiju u kojoj su muškarci i njihov jezik norma, a žene i njihov jezik devijacija (Trömel-Plötz 1991) te da je njezino dihotomiziranje muške i ženske kulture posve promašeno jer se rod svaki put iznova proizvodi u interakciji, a ne uspostavlja jednom zasnogda u dvjema rodnom kulturama (Uchida 1992). Međutim Bucholtz (*idem*) ističe da je Tannen „sasvim [...] sigurno pisala knjigu imajući pred očima feminističke ciljeve te je jasno dala do znanja da ženski stil interakcije smatra jednako legitimnim kao i muški“. No prepoznavanju feminističnosti rada Debore Tannen zasigurno nije pomoglo to što joj je knjiga bila iznimno čitana izvan akademskih krugova i što je popularizirala istraživanja jezika i roda.

Feminizam razlike Debore Tannen, kao i onaj Daniela N. Maltza i Ruth A. Borker pod čijim je snažnim utjecajem Tannen oblikovala svoje teze, Bucholtz uže određuje kao *liberalni kulturni feminizam* (v. dvanaesto poglavlje ove knjige).

Liberalni kulturni feminizam, kao i opći liberalni feminizam, zagovara jednakost rodova, no ondje gdje drugi oblici liberalnoga feminizma promiču rodnu jednakost ublažavanjem rodnih razlika liberalni kulturni feminizam traga za prepoznavanjem jednake vrijednosti ženskih distinktivnih praksi.

Bez obzira na plemenite ciljeve razlikovnoga pristupa istraživanju jezika i roda, odnosno liberalnoga kulturnog feminizma, i očita napretka u odnosu na isključivost dominacijskoga pristupa, odnosno radikalnoga feminizma, od sredine 1980-ih upozorava se na pretjerano insistiranje na muško-ženskoj jezičnoj dihotomiji u obama tim pristupima, zbog čega se kvalificiraju esencijalističkima i anakronima. Naime posljedica je binarnoga tumačenja jezika i roda oblikovanje ideje da su muški i ženski jezik dva potpuno različita jezika sa svojim ustaljenim i nepromjenjivim obilježjima, solidni i monolitni kodovi otporni na volju govornika i na utjecaj razgovornoga konteksta, zbog čega se pretpostavlja da sve žene govore ženskim, a svi muškarci muškim jezikom. Postavlja se pitanje što se događa kada djeca iznevjere binarno zamišljenu socijalizaciju, pa neki dječak ne govori kao drugi dječaci, a neka djevojčica govori kao dječak (Hall 2003: 366). Kako će govoriti kad odrastu i hoće li znati komunicirati s osobama suprotnoga spola? Suočeni sa skućenošću i ograničenjima koja nameću esencijalistički postavljeni dominacijski i razlikovni pristup, lingvisti zainteresirani za rodne identitete i jezik od kraja 1980-ih odbacuju binarno tumačenje roda i rodnih jezika, izoliranje rodnooga identiteta pojedinca od drugih njegovih identiteta (klasnoga, rasnoga, profe-

sijskoga), oblikovanje univerzalija o jeziku i rodu na temelju nasumičnih ili konstruiranih primjera, kao i heteronormativnost pod koju su svedene sve te istraživačke manjkavosti.

2. Nadilaženje binarnosti

Velik obrat u istraživanju jezika, roda i spola unose tri važna događaja: 1. uvođenje termina *zajednica prakse* u feminističku lingvistiku, 2. feminističko razgraničavanje spola i roda, 3. dekonstruiranje heteronormativnosti i pojava *queer* lingvistike (Hall 2003: 372). Druga cjelina ove knjige stoga nosi naslov „Postmoderni obrat: prevladavanje binarnosti“ i u nju su uvršteni radovi kojima se u polju rodnolingvističkih istraživanja od početka 1990-ih ovjeravaju novi termini, pristupi i metode.

Termin *zajednica prakse* u literaturu o jeziku i rodu uvode Penelope Eckert i Sally McConnell-Ginet radom „Misli praktično, gledaj lokalno: jezik i rod kao praksa utemeljena na zajednici“ (v. peto poglavlje ove knjige).⁶ Autorice ističu da su se dotadašnja proučavanja roda i jezika koncentrirala ili na rodne razlike u jezičnome ponašanju ili na mušku dominaciju kao važnu komponentu rodnih odnosa, pri čemu su se na temelju dojma, vlastitoga iskustva i društvenih rodnih stereotipa konstruirale opće „istine“ o ženskome i muškome jeziku, naravi muško-ženske komunikacije i distribuciji moći koju tako uspostavljen rodni poredak u jeziku tobože potvrđuje. Autorice se žele baviti konkretnim jezikom kojim se služe stvarni ljudi u stvarnim društvenim situacijama. Zato odnos roda i jezika proučavaju „u svakodnevnim društvenim praksama određenih lokalnih zajednica“ (v. peto poglavlje ove knjige).

Umjesto da nastojimo apstrahirati rod iz društvene prakse, moramo se njime pozabaviti u njegovoj sveobuhvatnoj složenosti: kako se rod konstruira u društvenoj praksi i kako se ta konstrukcija isprepleće s konstrukcijom drugih sastavnica identiteta i različitosti te s jezikom. Takav pothvat zahtijeva proučavanje načina na koje ljudi posreduju značenja unutar posebnih zajednica prakse kojima pripadaju i između njih.

„Misleći praktično i gledajući lokalno“, autorice odbacuju nekoliko pretpostavki koje su obilježile dotadašnja istraživanja: da rod može biti izoliran od ostalih aspekata društvenoga identiteta pojedinca, da rod ima jednako značenje u svim zajednicama prakse, da je jezična manifestacija toga značenja

6 Termin zajednica prakse (engl. *community of practice*) prvi su upotrijebili američki antropolog Jean Lave i švicarsko-američki teoretičar obrazovanja Étienne Wenger u knjizi *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation* (1991). Proučavajući pripravništvo (engl. *apprenticeship*) kao model učenja, autori definiraju zajednice prakse kao skupine ljudi koji dijele zajedničke interese i u svakodnevnoj interakciji uče kako mogu unaprijediti svoj rad.

jednaka u svim zajednicama te da je rod skup spolno determiniranih svojstava pripisanih pojedincu ili odnos u kojemu muškarci ugnjetavaju žene. Imenica *rod* u njihovu radu postaje s jedne strane faktitivni glagol koji neko djelovanje opisuje kao „činjenje roda“ te s druge strane pridjev kojim se neke prakse, karakteristike, vrijednosti ili aktivnosti određuju kao „rodne“. Svi ljudi istodobno žive u nekoliko zajednica koje se međusobno preklapaju, pa pripadnost tim različitim zajednicama konstruira različite identitete svake osobe određujući je naprimjer kao bjelkinju, kao pripadnicu srednje radničke klase, kao osobu srednjih godina, kao majku, suprugu, sestru, susjedu. Budući da svaka zajednica razvija specifične jezične prakse i na sebi svojstven način konstruira rodni identitet pojedinca, jezik se mora proučavati kao komunikacijski alat u konkretnome kontekstu, a rod kao identitet oblikovan u zajednici mnoštvom društvenih praksi. Autorice zaključuju da istraživanja jezika i roda „moraju obuhvatiti jedinstvene integracije koje mogu proizići samo iz intenzivne suradnje ljudi koji rade na različitim poljima i u različitim zajednicama“ (*idem*).

U radu „Pitanje svih pitanja: onkraj binarnoga razmišljanja“ Janet M. Bing i Victoria L. Bergvall dovode u pitanje mogućnost razvrstavanja ljudskoga iskustva u binarne kategorije (v. šesto poglavlje ove knjige).

Međutim većina naših iskustava ne može se jasno podijeliti u binarne kategorije i bolje bi bilo da ih opisujemo kao kontinuum s nejasnim granicama.

Jednako je tako problematično polariziranje rodni praksi i uspostavljanje muško-ženske dihotomije u društvu i u jeziku.

Mnoštvo kontinuumata iz stvarnoga svijeta koje jezik prikriva nameće sljedeće pitanje: je li naša automatizirana podjela ljudske vrste na muškarce i žene doista opravdana? Jesu li granice između njih doista jasne kako se to sugerira riječima *muškarac* i *žena*? (*idem*)

Naime zbog insistiranja na neprestanu utvrđivanju i potvrđivanju jasnih granica između žena i muškaraca mnoge skupine ljudi osuđene su na nevidljivost; „to se odnosi na homoseksualce, biseksualce, eunuhe, hermafrodite, transvestite, transseksualce, transrodne i interspolne osobe i sve koji imaju društvene i spolne uloge drukčije od onih koje njihova kultura legitimira“ (*idem*). Autorice pokazuju kako se u ranijim istraživanjima jezika i roda bjeso- mučno tragalo za razlikama između ženskoga i muškoga verbalnog ponašanja, čime se osnaživao biološki esencijalizam i po uzoru na njega kreirao lingvistički esencijalizam. Dakle rodno polariziranje jezika posljedica je biološke rodne binarnosti koju autoritativno potkrepljuju medicinska otkrića, posebno dokazi o golemim rodni razlikama u hormonskome statusu i moždanoj aktivnosti koji se u popularnim medijima prezentiraju jednako spektakularno kao i

vijesti o „spolnom općenju s izvanzemalcima i Elvisovu uskrsnuću“.⁷ Autorice ističu da „u rodnoj polarizaciji nisu problematične razlike, nego činjenica da te razlike definiraju međusobno isključive scenarije za život muškaraca i žena“ (*idem*). Osim toga takvo binarno postavljanje muškaraca i žena podrazumijeva da se sve žene i svi muškarci ponašaju jednoobrazno i potpuno dosljedno društveno konstruiranim normama spola koji im je dodijeljen. Stoga autorice zaključuju da moramo tragati za „novim modelima te istražiti različite zajednice prakse bez prethodno oblikovanih ideja o jeziku i rodu“.

Iako Bing i Bergvall spominju tvrdnju Judith Butler „da je spol, kao i rod, društveni konstrukt te da se bolje može opisati kao kontinuum nego kao dihotomija“ (*idem*), nisu posebno razrađivale njezinu teoriju performativnosti. Naime Butler (2000 [1990]) drži da rod nije izraz „nekog autentičnog unutar-njeg jastva“, nego je „izvedba, ono što individua čini, a ne ono što ona individualno i esencijalno jest“ (Bertoša 2001: 64). Upravo je teza Judith Butler da „rod nije fiksna značajka osobe, nego fluidna varijabla koja se u različitim kontekstima i vremenima neprestano mijenja“ i koja se ne mora „poklapati s biološko-genetskim karakteristikama osobe“ (*idem*) usmjerila istraživanja jezika i roda u novo polje – *queer* lingvistiku.⁸ *Queer* lingvistika ne proučava kako govornici potvrđuju svoje zadane biološke oznake ili im se opiru, nego kako aktiviraju različite rodne, rasne, klasne, profesijske i druge identitete u određenome kontekstu i u konkretnoj komunikacijskoj situaciji. Takvim se pristupom potkopava (možda dotad neosviještena) rodnolingvistička usredotočenost na bijele obrazovane heteroseksualne govornike srednje klase kao jedinu zajednicu čiji govor vrijedi proučavati. U tekstu „Homo-genijalna‘ govorna zajednica“ Rusty Barrett ističe da na taj način „temeljne pretpostavke normativne heteroseksualnosti [...] postaju temelj lingvistike kao znanstvenoga područja“ (v. sedmo poglavlje ove knjige). Taj tekst Rustyja Barretta objavljen je u prvome opsežnom zborniku radova u kojemu se jeziku pristupa iz dvojne perspektive roda i spolnosti koji se „poimaju kao zasebne, ali zamršeno povezane kategorije“ (Livia i Hall 1997: 5). Urednice zbornika smještaju svoje istraživanje u okvir *queer* lingvistike i izazivaju znanstvenike da se pozabave konverzacijskim praksama marginalnih rodnih identiteta te da ispituju kako se proizvodi i perpetuira heteroseksualna normativnost i kako se

7 Argumentiranje razlika između muškoga i ženskoga verbalnog ponašanja biološkim razlikama između muškaraca i žena Cameron (2009) prokazuje kao svojevrstu pseudoznanost koju naziva *novim biologizmom* (engl. *new biologism*) tvrdeći da su istraživanjima jezika i roda mnogo primjereniji društveno-kulturni pristupi i metode.

8 *Queer* lingvistika preuzima „teze, objasnidbene modele i točke promatranja“ iz *queer* teorije (Bertoša 2014: 159) koja „nije homogena i monolitna“, pa smještajući *queer* lingvistiku u šire istraživačko polje (*idem*: 164–166) valja posvetiti puno više prostora nego što nam to dopušta ovo uvodno poglavlje. O samome terminu *queer* kao plutajućemu označitelju v. Bertoša (*idem*: 161–164).

određene skupine govornika suprotstavljaju takvu poretku u konkretnim zajednicama prakse (Hall 2003: 375). Utvrđivanje heteroseksualnosti kao jedine prihvatljive spolne orijentacije naziva se *heteronormativnošću*⁹ i upravo takav poredak *queer* lingvistika prokazuje kao diskriminirajući i neodrživ. Naime nakon ere esencijalističkih pristupa jeziku i rodu u kojima se registriralo postojanje samo dvaju spolova (muškoga i ženskoga) i samo jedne spolnosti (heteroseksualne) *queer* lingvistika nastoji u središte znanstvenoga zanimanja izvesti dotad marginalizirane, manjinske spolne identitete i skinuti s njih stigmatu devijantnosti. Takve istraživačke prakse Bucholtz (v. dvanaesto poglavlje ove knjige) obuhvaća terminom *poststrukturalističkoga* ili *postmodernoga feminizma*. Međutim od same se pojave toga novog istraživačkog polja posvećenoga istraživanju načina na koje jezik oblikuje ljudsku spolnost uočava napetost između onih koje zanima kako jezik sudjeluje u društvenome uspostavljanju spolnih *identiteta* i onih usredotočenih na vezu između jezika i spolne *žudnje*. Dok se lingvisti zaokupljeni spolnim identitetima uglavnom bave lezbijskim i gej jezikom i pritom nužno polaze od teze da se ta dva varijeteta mogu izolirati kao solidni kodovi i da se mogu opisati njihova distinktivna obilježja (npr. Leap 1995), lingvisti koji spolnost promatraju kao *žudnju* tvrde da se ne može govoriti o monolitnome lezbijskom i gej jeziku isto kao što se ne može govoriti o monolitnome muškom ili ženskom jeziku (npr. Kulick 2000).

Promatrajući govornu zajednicu iz *queer* perspektive, Rusty Barrett ne zadržava se ni u jedan od tih dvaju pristupa, nego dovodi u pitanje samu ideju zajednice jer „nijedna opća izvanjska definicija pripadnosti *queer* zajednici ne uspijeva potpuno pokriti raznolikost društvenih stvarnosti za koje se može reći da su *queer*“ (v. sedmo poglavlje ove knjige). Naime formalni lingvisti i sociolingvisti „obično definiraju govornu zajednicu prema objektiviziranim kriterijima koji u nekoj mjeri uzimaju u obzir homogenost“, a svaki „pokušaj definiranja gej, lezbijske ili transrodne govorne zajednice s pomoću ‚objektiviziranih‘ kriterija utemeljenih na jezičnoj uporabi najvjerojatnije bi [...] isključio mnoge pojedince koji se drže pripadnicima takvih zajednica“ (*idem*). Ti bi se problemi, ističe Barrett, „mogli nadvladati primjenom subjektivnijega pristupa u kojemu se *queer* govorne zajednice definiraju na temelju uvjeta koje same odrede“. Nadalje budući da „ljudi ne odgajaju djecu da govore kao homoseksualci“, jasno je da je „*queer* jezik vjerojatno podosta drukčiji od jezika koji smo usvojili socijalizacijom“, pa zato ne možemo *queer* lingvistiku zasnivati na ideji da je jezik homogen sustav pravila i normâ. Barrett drži da se govor „homo-genijalne zajednice“ najbolje može opisati metajezikom lingvistike kontakta koju Mary Louise Pratt (1987: 60) određuje kao „lingvistiku koja promatra kako govornici stvaraju jedni druge kroz odnos i kroz različitost“.

9 Drži se da je termin „heteronormativnost“ u *queer* teoriju uveo Michael Warner (1993; v. Barrett, sedmo poglavlje ove knjige), no upozorava se i na ranije njegove uporabe (npr. u radovima Gayle Rubin i Adrienne Rich; usp. Ward i Schneider 2009).

Najotvoreniji kritičar esencijalističkih pristupa jeziku i rodu i najveći zagovaratelj pristupa spolnosti kao žudnji, Don Kulick, predstavljen je u ovoj knjizi tekstem „Jezik i žudnja“ (v. osmo poglavlje). S koliko je strasti upozoravao na toksičnost opisa ženskoga jezika u radovima Robin Lakoff i Deборе Tannen, najbolje potvrđuje ovaj dramatični odlomak u kojemu se šokirani Kulick (1999: 606) čudi tomu kako su svi proučavatelji transrodnosti i jezika

[...] bili opsjednuti sukubom jezikoslovke Robin Lakoff u njezinoj ranijoj inkarnaciji, posebno onoj iz ranih 1970-ih, kad je napisala svoj manjkavi klasik *Jezik i ženino mjesto*. A oni koji su uspjeli egzorcizmom iz sebe istjerati Robin jednostavno su se još više srozali kad su se preobrazili u Deboru Tannen iz njezina jeziva avatara *Ti to baš ne razumiješ*.

Kulick upozorava na opasnost kružnoga definiranja gejeva i gej jezika u pristupu spolnosti kao identitetu: gejevi se određuju kao oni koji govore gej jezikom, a gej jezik kao jezik kojim govore gejevi. Pritom se posve ignorira „činjenica da i nehomoseksualci (varalice, glumci, ‚fegheguše‘¹⁰, pomodni ili neoprezni heteroseksualci) mogu rabiti i rabe jezik koji signalizira obilježja *queera*“ (v. Kulick, osmo poglavlje ove knjige). Da bi se izbjegla takva tautološka dinamika, Kulick predlaže da se istraživanja jezika i spolnosti odmaknu od svođenja spolnosti na identitet i usmjere se prema proučavanju spolnosti kao žudnje. Naime većini studija u kojima se spolnost poima kao identitet zajedničko je esencijalističko načelo prema kojemu se suprotstavljanje heteronormativnosti svodi na prepoznavanje samo dvaju *queer* identiteta: gej i lezbijškoga. Takvo banaliziranje raznolikih načina na koje ljudi doživljavaju svoj *queer* identitet neodoljivo podsjeća na anakrone feminizme razlike kojima se insistiralo na postojanju muškoga i ženskoga jezika kao jedinih dvaju legitimnih kodova verbalne komunikacije. Barrett i Kulick neprestano podsjećaju na nužnost promatranja spolnosti u vezi s pojedinčevom rasom, profesijom, dobi, klasom, osobnom biografijom i mnogim drugim društvenim varijablama koje utječu na (samo)određivanje određenih identitetskih obilježja u određenim situacijama. Barrett primjerice ističe kako mnoge lezbijke i gejevi koji nisu bijelci „kažu da se osjećaju rastrgano između *queer* identiteta i etničkoga identiteta“ (v. sedmo poglavlje ove knjige). Dakle heteronormativnost se ne nadilazi jednostavnim dodavanjem „manjinskoga“ gej i lezbijškoga identiteta „većinskomu“ muškom i ženskom identitetu jer se tako reproducira stari binarni rodni model: i dalje postoje samo muški i ženski spol, ali sada se heteroseksualnoj žudnji pribraja žudnja koju osjećaju homoseksualci, i to samo oni koji su se „autali“. Pritom se *queer* jezik poistovjećuje s društvenim stereotipima o verbalnim praksama muškaraca i žena koji se otvoreno definiraju kao gejevi i lezbijke.

10 Fegheguša je (prema engl. *fag hag*) heteroseksualna žena koja se druži s gejevima.

Takvo pogrešno tumačenje ne dopušta ispitivanje na koji su način fonološki, prozodijski, leksički i diskurzivni elementi onoga što čini fenomen poput „ženskoga jezika“ (ili „gej jezika“) dostupni za uporabu svakomu govorniku (a za tumačenje svakomu slušatelju) bez obzira na to što govornik misli o svojoj spolnosti, rodu ili čemu drugome. (V. Kulick, osmo poglavlje ove knjige)

Kulick naglašava da će se napuštanjem kategorija identiteta u istraživanjima jezika i spolnosti lingvisti okrenuti „prema kulturno utemeljenim semiotičkim praksama“, odnosno prema proučavanju jedinstvenih načina na koje se „posebni oblici žudnje signaliziraju prema pravilima kulturne kodifikacije“ (*idem*). Konkretnije, bavit će se semiotičkim praksama kojima se žudnja verbalizira, a to su jezični žanrovi poput „zavođenja, flerta, osobnih oglasa, pornografije, seksualnih telefona“ (Bertoša 2014: 175).

3. Komplimentiranje, ogovaranje i *drag queens*

U treću cjelinu ove knjige, „Izvedbe roda u komunikacijskoj praksi“, uvrštena su tri teksta kojima se nastoji ilustrirati primjena opisanih pristupa istraživanju jezika i roda u konkretnim komunikacijskim situacijama.

Polazeći od hipoteze „da komplimenti mogu imati različite funkcije u interakciji muškaraca i žena“ i primjenjujući principe teorije uljudnosti, u tekstu „Davanje komplimenata: rodno utemeljene strategije uljudnosti“ Janet Holmes analizira rodnu distribuciju komplimenata na korpusu od 484 razmjene komplimenata među govornicima u Novome Zelandu (v. Holmes, deveto poglavlje ove knjige). Tekst je tipičan primjer feminizma razlike, točnije one njegove inačice koju Bucholtz naziva *radikalnim kulturnim feminizmom* (v. dvanaesto poglavlje ove knjige). Podrazumijevanje rodne različitosti u tekstu Janet Holmes eksplicitno se potvrđuje tvrdnjama poput one „da žene imaju podređen status u našem društvu“ ili da se, „[s]udeći prema stereotipima, žene [...] bave izgledom, a muškarci imovinom“. Dakle Holmes se upušta u istraživanje s pretpostavkom da postoji inherentna razlika između društvenoga položaja muškaraca i žena, kao i između njihovih verbalnih i interakcijskih obrazaca. Rezultati njezine analize potvrđuju polariziranje muških i ženskih komunikacijskih navika i stilova: žene primaju i daju komplimente znatno više nego muškarci; žene doživljavaju komplimente kao pozitivne afektivne činove i rabe ih kao mehanizam pozitivne uljudnosti, dok ih muškarci često tumače kao činove ugrožavanja obraza; žene rabe sintaktičke formule koje jačaju pozitivan učinak komplimenta, a muškarci formule koje ublažavaju ili ograničavaju snagu komplimenta; ženski je razgovorni stil personaliziran, društven i usmjeren na interakciju, a muški je neosoban, svrhovit i usmjeren na sadržaj; u ženskoj se interakciji komplimentira izgled, u muškoj imovina; muškarci će češće ignorirati ili izbjeći kompliment nego žene. Konkretnim se rezultatima analize Holmes poslužila i kao argumentom neprijeporne društvene hijerarhije u kojoj su žene podčinjeni spol.

S obzirom na to da komplimenti izražavaju društveno odobravanje, moglo bi se nagađati da se češće upućuju „prema dolje“ kao mehanizmi socijalizacije ili se daju društveno nesigurnim osobama kako bi im se izgradilo samopouzdanje, pa se obrazac može objasniti podređenim statusom žena u društvu.

Veličanje ženskih interakcijskih sposobnosti, komunikacijske spretnosti i iznimnih doprinosa razgovoru osnovna su obilježja radikalnoga kulturnog feminizma (v. Bucholtz, dvanaesto poglavlje ove knjige). Za razliku od liberalnoga feminizma u kojemu se takve ženske komunikacijske kvalitete drže potvrdom njihove nemoći, utapanja u konvencionalnim rodnim ulogama i pristajanja na to da snose sav teret rutinskih zadataka u razgovorima, odnosno da u razgovorima „obavljaju usrane poslove“ (Fishman 1978: 405), radikalni kulturni feminizam prikazuje žene kao kreativne, vješte i inteligentne korisnice jezika čije su interakcijske prakse razvijenije i moćnije od muških doprinosa verbalnoj komunikaciji. Osim Janet Holmes toj struji feminizma u lingvistici koja slavi ženski jezik pripada i Jennifer Coates; u knjizi *Women Talk* (1996) proglašava govor u ženskim prijateljskim skupinama modelom za idealne međuljudske odnose u budućnosti.

Za svoj tekst „Izvođenje rodnoga identiteta: govor mladića i konstruiranje heteroseksualne maskuliniteta“ Deborah Cameron (2011) ističe da je njezin najcitiraniji rad i da je najčešće uvrštavan u antologije radova o jeziku i rodu. Cameron analizira snimljeni razgovor petorice muškaraca za gledanja televizijskoga prijenosa košarkaške utakmice nastojeći pokazati da ljudi „uistinu izvode rod na različite načine u različitim kontekstima, a katkada se ponašaju onako kako se očekuje od ‚suprotnoga‘ spola“ (v. Cameron, deseto poglavlje ove knjige). Upravo zato svojim izborom analitičkoga okvira nadilazi esencijalizam feminizma razlike te se otvara prema teoriji performativnosti postmodernoga feminizma i pitanju jezičnoga oblikovanja maskuliniteta. Eksplicitno upozorava na manjkavost dotadašnjih sociolingvističkih pristupa rodnim praksama i ističe prednost batlerovskoga performativnog modela.

Dok sociolingvistika pretpostavlja da ljudi govore onako kako govore zbog onoga što (već) jesu, prema postmodernističkome pristupu ljudi su ono što jesu zbog (između ostaloga) načina na koji govore. Time se pozornost preusmjerava s popisivanja razlika između muškaraca i žena na pronicljivije i složenije istraživanje načina na koji se ljudi koriste jezičnim resursima da bi proizveli rodnu razliku. [...] Dodatna je prednost toga pristupa u tome što omogućava prepoznavanje nestabilnosti i promjenjivosti rodnih identiteta, a samim time i ponašanja u kojemu se ti identiteti izvode. (*idem*)

Iako su sport i žene važni tematski resursi muških razgovora u SAD-u, u snimljenome materijalu Cameron uočava žanr koji se konvencionalno pripisuje ženama: ogovaranje. Petorica muškaraca ogovaraju druge muškarce za koje pretpostavljaju da su gejevi te komentiraju njihovo ponašanje, izgled i

odijevanje. Pritom se otkriva da muškarci čiji je razgovor snimljen ne identificiraju druge muškarce kao gejeve zbog njihove spolne orijentacije, nego zato što ne zadovoljavaju njihova mjerila maskuliniteta: imaju mršave noge, nose kratke hlačice i dokoljenke te se nabacuju „najružnijoj kuji u povijesti čovječanstva“, a ne nekoj privlačnoj ženi. Razgovor kojim petorica prijatelja oblikuju kriterije za prepoznavanje „antiteze muškarca“ Cameron određuje kao „antitezu muškoga govora“ jer u njemu prepoznaje obilježja kojima feminizmi razlike kvalificiraju ženski govor: tematiziranje tuđega izgleda i odijevanja, suradnički ton i zajedničku proizvodnju diskursa. No detektiranje tih obilježja ne navodi je na zaključak da muškarci čiji je razgovor snimljen govore kao žene; naprotiv, nastoji ukazati na to da maskulinitet i femininitet nisu „monolitni konstrukti prema kojima se automatski stvaraju predvidljivi (i krajnje različiti) obrasci verbalne interakcije“. Maskulinitet i femininitet zapravo su društveni konstrukti, a društvom u kojemu živimo neprestano cirkuliraju pravila o primjerenom verbalnom izvođenju (binarnih) rodni identiteta. Ta pravila valja prilagođavati kontekstu, što znači da su svima nama na raspolaganju mnogobrojne strategije izvođenja roda koje nakon pažljiva oslušivanja sugovornika i mudre procjene komunikacijske situacije možemo upotrijebiti na odgovarajući način. Razgovor o vlastitim seksualnim podvizima sa ženama i isticanje odbojnosti prema gej muškarcima strategija je koju su muškarci čiji je razgovor Cameron analizirala izabrali kao najprimjereniji način izvođenja heteroseksualne maskuliniteta.

Od tradicionalnoga tumačenja jezične proizvodnje rodni identiteta još se više odmiče Rusty Barrett u radu „Indeksiranje polifonoga identiteta u govoru afroameričkih *drag queens*“ (v. jedanaesto poglavlje ove knjige). Istražujući prisutnost govornoga stila „bjelkinja“ među afroameričkim *drag queens*, Barrett ističe da govornici mogu manipulirati jezičnim sredstvima koja indeksiraju različite aspekte njihova identiteta (klasne, rasne, rodne, dobne, profesijske), što ovisi i o kontekstu i o cilju koji žele postići. Govornici mogu iskoristiti indeksnu vrijednost jezika da bi se pozicionirali u određeni identitet u određenoj interakcijskoj trenutku. Dakle govornicima je na raspolaganju golem repertoar identiteta koje po volji aktiviraju u kontekstu. To mnoštvo identiteta iskazanih jezikom Barrett naziva *polifonim identitetom* ističući da je svaki identitet iskazan jezikom višeglasan i da govornika povezuje s više različitih društvenih kategorija. U slučaju afroameričkih *drag queens* u teksaske baru za gejeve jezikom se indeksiraju kategorije ‘Afroamerikanac’, ‘gej’ i ‘*drag queen*’. Što se roda tiče, *drag queens* jezikom izvode ženski rodni identitet, a biološki su muškoga spola, pa se izvedeni rod ne podudara s njihovim anatomske spolom. Osim toga jezik izvedenoga identiteta obično se razlikuje od njihova stvarnoga govora. Zato se rasprava o govoru *drag queens* ne može reducirati na subverziju ženskosti i na iznevjeravanje ženskoga performativa, kako je to predlagala Judith Butler (2000), jer se tada podrazumijeva da su

ženski i muški performativi unaprijed (kruto) definirani. Da bi se izbjeglo označavanje nekih rodnih identiteta kao subverzivnih i protivnih normi, rodne performative valja proučavati u vezi s jezičnim ideologijama koje kolaju u pojedinim zajednicama prakse. Ističući da je jezični stil „bjelkinje“ samo jedan od glasova kojima se koriste afroameričke *drag queens*, Barrett zaključuje da cjelokupan spektar jezičnih stilova koji obilježava njihovu izvedbu „indeksira višeslojan identitet koji je katkada izrazito političan u pogledu rasizma i homofobije“ (v. Barrett, jedanaesto poglavlje ove knjige).

4. Raznolikost feminizama

Ovu knjigu zatvara tekst „Feministički temelji istraživanja jezika, roda i spolnosti“ Mary Bucholtz u kojemu se donosi najrecentnija sinteza dosadašnjega feminističkog bavljenja jezikom, odnosno onime što sam uvjetno nazvala rodolektologijom. Svjesna raznorodnosti pravaca i objasnidbenih modela u toj disciplini, Bucholtz (v. posljednje poglavlje ove knjige) određuje feminizam kao

raznolik i katkada konfliktan niz teorijskih, metodoloških i političkih nazora kojima je zajednička posvećenost razumijevanju i dovođenju u pitanje društvenih nejednakosti povezanih s rodom i spolnošću.

Feminističku zauzetost problemima jezika, roda i spolnosti podijelila je u tri polja ističući da pritom ne oblikuje nikakvu strogu kronologiju jer su svi teorijski pravci još uvijek aktualni te da ih ne procjenjuje i ne omjerava jedan o drugi jer su svi jednako vrijedni i važni. Prvi je skup teorijskih pravaca nazvala *feminizmima razlike* jer se zasnivaju na ideji da postoji fundamentalna razlika između muškaraca i žena i njihovih verbalnih praksi. Među feminizmima razlike mogu se razlučiti tri struje: *liberalni*, *radikalni* i *kulturni feminizam*. Liberalnomu je feminizmu cilj „uspostavljanje jednakosti između muškaraca i žena u svim aspektima društva uklanjanjem ograničenja punopravnomu ženskom sudjelovanju u društvenome životu“, a glavna mu je predstavnica Robin Lakoff. Kao „temeljni [...] uzrok društvene nejednakosti“ radikalni feminizam pak ističe rodnu nejednakost „koja je ukorijenjena u sustavnome i strukturnome podčinjavanju žena koje provode muškarci ili se nameće patrijarhatom“. Kanonsko djelo te struje knjiga je *Man Made Language* (1980) Dale Spender. Kulturni je feminizam Bucholtz podijelila na liberalnu i radikalnu struju. Liberalni kulturni feminizam „zagovara jednakost rodova, no ondje gdje drugi oblici liberalnoga feminizma promiču rodnu jednakost ublažavanjem rodnih razlika, liberalni kulturni feminizam traga za prepoznavanjem jednake vrijednosti ženskih distinktivnih praksi“. Najvažnija je predstavnica te struje Deborah Tannen sa svojom knjigom *Ti to baš ne razumiješ* (1998 [1990]). U radikalnome se kulturnom feminizmu „ženski i muški rod ne smatraju

jednakima, nego se ženske prakse uzdižu u odnosu na muške“, a među najpoznatijim su jezikoslovkama koje promiču takve ideje u istraživanjima jezika i roda Janet Holmes i Jennifer Coates.

Budući da se u svim trima feminizmima razlike „žensko iskustvo smatra univerzalnim i temeljnim za feministička istraživanja“, njihove su se hipoteze i metode često kritizirale kao *esencijalističke*. Zato se *feminizmima kritike*, koje Bucholtz izolira kao drugu skupinu feminističkih pristupa jeziku, rodu i spolu, „kritizira ili proširuje područje feminizma razlike“. Jednu struju kritičkih feminizama predstavlja *materijalni feminizam* prema kojemu je „podređenost žena posljedica klasne potlačenosti“, pa se zanima „za materijalne okolnosti roda“ (npr. Penelope Eckert (1989) propituje odnose između roda, klase i varijacija, Deborah Cameron (2000) istražuje oblikovanje rodnih jezika u pozivnim centrima, Janet Holmes (2006) u tvorničkim pogonima, Kira Hall (1995) u telefonskome seksu). Osim materijalnoga feminizma hiperonim kritičkoga feminizma pokriva i *feminizme rase* koji su koncentrirani na istraživanje „presjecišta rase i etniciteta s kategorijama klase, roda, spolnosti i drugim dimenzijama subjektivnosti u odnosu na povijesno i trenutačno djelovanje moći“ te *feminističke pristupe maskulinitetu* u kojima se nastoji „povećati prisutnost muškaraca u proučavanju roda, i to tako da se maskulinitet uzima kao polazna točka istraživanja, a ne kao objašnjenje za rodnu nejednakost“. Potonji je pristup u ovoj knjizi oprimgoren radom Debore Cameron (v. deseto poglavlje).

Dok feminizmi razlike i kritički oblici feminizma koji na njih reagiraju „uzimaju kategoriju roda kao zadanu i neupitnu“, *queer* feminizmi problematiziraju samu kategoriju roda, i to „tako što istražuju usku vezu roda i spolnosti“. Neki lingvisti pritom spolnost promatraju kao oblik identiteta (Mary Bucholtz, Kira Hall), drugi kao žudnju (Deborah Cameron, Don Kulick). Svima im je zajedničko to da „dovode u pitanje binarne i normativne kategorije“ utemeljene na rodu i spolnosti te da se bave rodnom i seksualnom drugošću. Naposljetku Bucholtz spominje *poststrukturalistički* ili *postmoderni feminizam* koji istražuje kako društvo organizira kategorije spola, roda i spolnosti te se pritom utječe pojmu performativnosti Judith Butler (1990), odnosno „ideji da se rod i spolnost stvaraju opetovanim diskurzivnim izvođenjem kulturnih norma“. Taj je teorijski pristup u ovoj knjizi ilustriran radom Rustyja Barretta (v. jedanaesto poglavlje).

S obzirom na to da je teško zamisliti informativniji, respektabilniji i stručniji prikaz razvoja feminističke misli o jeziku, rodu i spolu od upravo opisana preglednoga rada Mary Bucholtz, svojim sam uvodnim tekstom, zapravo, samo nastojala opravdati izbor tekstova uvrštenih u ovu knjigu. Zamislila sam je kao zbornik kanonskih tekstova rodne lingvistike koji bi trebali reprezentirati svu raznolikost istraživanja jezičnoga oblikovanja roda i spola u proteklih četrdeset pet godina. Izbor tekstova nije motiviran samo njihovom citiranošću i važnošću potvrđenom u znanstvenoj literaturi (zbog

pionirskoga, prekretničkoga ili revolucionarnoga doprinosa disciplini), nego i njihovom formativnom ulogom u mojoj znanstvenoj biografiji. Nadam se da će prijevod tekstova Nevene Erak na hrvatski jezik pripomoći registriranju rodne lingvistike kao znanstvene discipline u našoj akademskoj zajednici, učvršćenju osnovne rodnolingvističke terminologije i nadilaženju anakronih esencijalističkih pristupa jeziku, rodu i spolu koji su se ukotvili u hrvatskome aktivističkom, a djelomice i u znanstvenome diskursu.

Literatura

- BARRETT, RUSTY. 2004. As much as we use language: Lakoff's queer augury. U: Robin Tolmach Lakoff. 2004: 296–302.
- BARRETT, RUSTY. 2015. Desire versus „sexual identity“ debate. U: Patricia Whelehan i Anne Bolin (ur.) 2015. *The International Encyclopedia of Human Sexuality*. Chichester – Malden: Wiley Blackwell.
- BERG, PER-CHRISTIAN; MANU GOPINATHAN. 2017. *A Deep Learning Ensemble Approach to Gender Identification of Tweet Authors*. Trondheim: Norwegian University of Science and Technology.
- BERTOŠA, MISLAVA. 2001. Jezične promjene i feministička kritika jezika. *Revija za sociologiju* 32 (1–2): 63–75.
- BERTOŠA, MISLAVA. 2014. *Od monarhijske reklame do queer lingvistike*. Zagreb: Antibarbarus.
- BLACK, MARIA; ROSALIND COWARD. 1990. Linguistic, social and sexual relations. A review of Dale Spender's *Man Made Language*. U: Deborah Cameron (ur.) 1990. *The Feminist Critique of Language: A Reader*: 100–118. London – New York: Routledge.
- BROUWER, DÉDÉ; MARINEL GERRITSEN; DORIAN DE HAAN (1979). Speech differences between women and men: On the wrong track? *Language in Society* 8 (1): 33–50.
- BUCHOLTZ, MARY. 2004. Editor's introduction. U: Robin Tolmach Lakoff. 2004. *Language and Woman's Place. Text and Commentaries. Revised and Expanded Edition*: 3–14. Uredila Mary Bucholtz. New York: Oxford University Press.
- BUCHOLTZ, MARY; KIRA HALL. 2004. Theorizing identity in language and sexuality research. *Language in Society* 33 (4): 469–515.
- BUTLER, JUDITH. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- BUTLER, JUDITH. 2000. *Nevolje s rodom: feminizam i subverzija roda*. Zagreb: Ženska infoteka. Prevela Mirjana Paić Jurinić.
- CAMERON, DEBORAH. 2000. Styling the worker: Gender and the commodification of language in the globalized service economy. *Journal of Sociolinguistics* 4 (3): 323–347.
- CAMERON, DEBORAH. 2009. Sex/gender, language, and the new biologism. *Applied Linguistics* 31 (2): 173–192.
- CAMERON, DEBORAH. 2011. Great divides: Sex/gender, power and public language. *5th BAAL Gender and Language Special Interest Group Event (GaLSig): Gender and Language in the Public Space*. Centre for Interdisciplinary Research into Language & Diversity, Aston University, Birmingham. 20. rujna 2011.

<http://www.lancaster.ac.uk/fass/organisations/galsig/Cameron.pdf> (25. V. 2018).

- CAMERON, DEBORAH; JENNIFER COATES. 1989. Some problems in the sociolinguistic explanation of sex differences. U: Jennifer Coates i Deborah Cameron (ur.) 1989. *Women in Their Speech Communities: New Perspectives on Language and Sex*: 13–26. New York: Longman.
- COATES, JENNIFER. 1989. Gossip revisited: Language in all-female groups. U: Jennifer Coates i Deborah Cameron (ur.) 1989. *Women in Their Speech Communities: New Perspectives on Language and Sex*: 94–121. New York: Longman.
- DAVIS, HAYLEY. 1996. Review article: Theorizing women's and men's language. *Language and Communication* 16 (1): 71–79.
- DUBOIS, BETTY LOU; ISABEL CROUCH. 1975. The question of tag questions in women's speech: They don't really use more of them, do they? *Language in Society* 4: 289–294.
- ECKERT, PENELOPE. 1989. The whole woman: Sex and gender differences in variation. *Language Variation and Change* 1: 245–267.
- ECKERT, PENELOPE. 2004. The good woman. U: Robin Tolmach Lakoff. 2004: 165–170.
- ECKERT, PENELOPE; SALLY McCONNELL-GINET. 2006. *Language and Gender*. Peto izdanje. Cambridge: Cambridge University Press.
- FISHMAN, PAMELA. 1978. Interaction: The work women do. *Social Problems* 25 (4): 397–406.
- FREED, ALICE. 1992. We understand perfectly: A critique of Tannen's view of cross-sex communication. U: Kira Hall, Mary Bucholtz i Birch Moonwomon (ur.) 1992. *Locating Power: Proceedings of the Second Berkeley Women and Language Conference*. Vol. 2: 144–152. Berkeley: Berkeley Women and Language Group.
- GOODWIN, MARJORIE HARNESS. 1978. *Conversational Practices in a Peer Group of Urban Black Children*. Doktorska disertacija. University of Pennsylvania, Philadelphia.
- GOODWIN, MARJORIE HARNESS. 1980. Directive-response speech sequences in girls' and boys' task activities. U: Sally McConnell-Ginet, Ruth A. Borker i Nelly Furman (ur.) 1980. *Women and Language in Literature and Society*: 157–173. New York: Praeger.
- GUMPERZ, JOHN JOSEPH. 1977. Sociocultural knowledge in conversational inference. U: Muriel Saville-Troike (ur.) 1977. *Linguistics and Anthropology*: 191–211. Washington: Georgetown University Press.

- GUMPERZ, JOHN JOSEPH. 1978a. The conversational analysis of interethnic communication. U: E. Lamar Ross (ur.) 1978. *Interethnic Communication*: 13–31. Athens: University of Georgia Press.
- GUMPERZ, JOHN JOSEPH. 1978b. Dialect and conversational inference in urban communication. *Language in Society* 7 (3): 393–409.
- GUMPERZ, JOHN JOSEPH. 1980. The sociolinguistic basis of speech act theory. U: Julian Boyd i Alessandro Ferrara (ur.) 1980. *Speech Acts Theory. Ten Years Later*: 101–121. Milan: Versus.
- GUMPERZ, JOHN JOSEPH. 1982. *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HALL, KIRA. 1995. Lip service on the fantasy lines. U: Kira Hall i Mary Bucholtz (ur.) 1995. *Gender Articulated: Language and the Socially Constructed Self*: 183–216. New York: Routledge.
- HALL, KIRA. 2003. Exceptional speakers: Contested and problematized gender identities. U: Janet Holmes i Miriam Meyerhoff (ur.) 2003. *The Handbook of Language and Gender*: 353–380. Malden: Blackwell Publishing.
- HALL, KIRA. 2004. Language and marginalized places. U: Robin Tolmach Lakoff. 2004: 171–177.
- HOLMES, JANET. 1984. Modifying illocutionary force. *Journal of Pragmatics* 8: 345–365.
- HOLMES, JANET. 2004. Power, *Lady*, and linguistic politeness in *Language and Woman's Place*. U: Robin Tolmach Lakoff. 2004: 151–157.
- HOLMES, JANET. 2006. *Gendered Talk at Work: Constructing Gender Identity through Workplace Discourse*. Oxford: Blackwell.
- IDE, SACHIKO. 2012. Celebration of Robin Lakoff's Retirement. <http://sachikoide.com/blog/2012/05/a-celebration-of-robin-lakoffs.html> (6. IV. 2018).
- KRAMER, CHERIS. 1974. Women's speech: Separate but unequal? *Quarterly Journal of Speech* 60 (1): 14–24.
- KULICK, DON. 1999. Transgender and language: A review of the literature and suggestions for the future. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 5: 605–622.
- KULICK, DON. 2000. Gay and lesbian language. *Annual Review of Anthropology* 29: 243–285.
- LAKOFF, ROBIN TOLMACH. 2004. *Language and Woman's Place. Text and Commentaries. Revised and Expanded Edition*. Uredila Mary Bucholtz. New York: Oxford University Press.
- LEAP, WILLIAM L. 1995. Introduction. U: William L. Leap (ur.) 1995. *Beyond the Lavender Lexicon: Authenticity, Imagination and Appropriation in Lesbian and Gay Languages*: vii–xix. Buffalo: Gordon & Breach.

- LAVE, JEAN; ÉTIENNE WENGER. 1991. *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LIVIA, ANNA; KIRA HALL (ur.) 1997. *Queerly Phrased: Language, Gender, and Sexuality*. New York: Oxford University Press.
- MCCONNELL-GINET, SALLY. 1975. Our father tongue: Essays in linguistic politics. *Diacritics* 5: 44–50.
- O'BARR, WILLIAM M.; BOWMAN K. ATKINS. 1980. „Women's language“ or „powerless language“? U: Sally McConnell-Ginet, Ruth Borker i Nelly Furman (ur.) 1980. *Women and Language in Literature and Society*: 93–110. New York: Praeger.
- PIŠKOVIĆ, TATJANA. 2014. Feministički otpor rodnoj asimetriji u jeziku i jezikoslovlju. U: Tatjana Pišković i Tvrтко Vuković (ur.) 2014. *Otpor. Subverzivne prakse u hrvatskom jeziku, književnosti i kulturi*: 145–167. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zagrebačka slavistička škola.
- PRATT, MARY LOUISE. 1987. Linguistic utopias. U: Nigel Fabb, Derek Attridge, Alan Durant i Colin MacCabe (ur.) 1987. *The Linguistics of Writing: Arguments between Language and Literature*: 48–66. Manchester: Manchester University Press.
- SCHLEEF, ERIK. 2009. A cross-cultural investigation of German and American academic style. *Journal of Pragmatics* 41 (6): 1104–1124.
- TANNEN, DEBORAH. 1990. *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. New York: William Morrow.
- TANNEN, DEBORAH. 1998. *Ti to baš ne razumiješ. Žene i muškarci u razgovoru*. Zagreb: Izvori. Preveo Nenad Patrun.
- TANNEN, DEBORAH. 2004. Cultural patterning in *Language and Woman's Place*. U: Robin Tolmach Lakoff. 2004: 158–164.
- TRÖMEL-PLÖTZ, SENTA. 1991. Review essay: Selling the apolitical. *Discourse & Society* 2 (4): 489–502.
- UCHIDA, AKI. 1992. When „difference“ is „dominance“: A critique of the „anti-power-based“ cultural approach to sex differences. *Language in Society* 21: 547–568.
- WARD, JANE; BETH SCHNEIDER. 2009. The reaches of heteronormativity: An introduction. *Gender & Society* 23 (4): 433–439.
- WARNER, MICHAEL. 1993. Introduction. U: Michael Warner (ur.) 1993. *Fear of a Queer Planet: Queer Politics and Social Theory*: vii–xxxii. Minneapolis: Minnesota University Press.